

הפלישה לכוויית - הזווית העיראקית

חיילים עיראקים צוהלים לאחר השלמת כיבושה של כוויית | כיבוש כוויית היה שאיפה מסורתית של שליטי בגדאד. לפי השקפתם מדובר היה בחבל ארץ שהוא חלק בלתי נפרד מעיראק

אל"ם (מילי) פסח מלובני
לשעבר איש אמ"ן. מחבר הספר
"מלחמות בכל החדשה" בהוצאת
מערכות שזכה בפרס יצחק שדה
לספרות צבאית ל-2010

באוגוסט 1990 פלש סדאם חוסיין לכוויית כדי להעשיר את עיראק ולהפוך אותה למעצמה אזורית. התוצאה הייתה שתי מלחמות שהחריבו את עיראק ודירדרו אותה למצב של מדינה מפוצלת וכושלת

מבוא

במקביל הכינו העיראקים סיפור כיסוי מדיני למהלך: התעמולה העיראקית החלה לטעון שיש לסייע לגורמים כווייתיים שמאסו בשלטון המושחת ושרוצים להחליפו בשלטון חדש שיפעל לטובת עמם וארצם.

ניסיונות התיווך של הסעודים במפגש בין נציגי עיראק לכוויית בג'דה (ב־31 יולי) נידונו מראש לכישלון, שכן הפור כבר נפל. ב־1 באוגוסט התכנסה מועצת הנהגת המהפכה בעיראק והחליטה לתת "אור ירוק" למשמר הרפובליקה לפלוש לכוויית. עוד באותו היום סגרה עיראק את גבולה עם כוויית, ומפקדי משמר הרפובליקה פתחו בבצרה את מרכז המבצעים הקדמי שלהם, שממנו נוהל המבצע לכיבוש כוויית.

בלילה שבין 14 ל־15 ביולי קיבלו הדיוויזיות של משמר הרפובליקה פקודה לנוע דרומה ממחנותיהן שבאזור בגדאד, ויומיים לאחר מכן, ב־17 ביולי, נשא סדאם חוסיין נאום תוקפני מאוד נגד כוויית. תנועת הכוחות דרומה נמשכה ברציפות, ובצירים מבגדאד לכוויית הצטופפו אלפי כלי רכב. ב־1 באוגוסט הושלמה ההיערכות של דיוויזיות משמר הרפובליקה בדרום עיראק, במרחב שבין בצרה לגבול עם כוויית. הכוח כלל שמונה דיוויזיות - מהן שתיים

ב־2 באוגוסט 1990 עם שחר פלשו הדיוויזיות של משמר הרפובליקה - כוחות העילית של צבא עיראק שהיו כפופים ישירות לסדאם חוסיין - לכוויית, שכנתה הקטנה של עיראק מדרום, ובמבצע בזק השתלטו עליה ועל האיים שנמצאים בריבונותה.

ההכנות למבצע נערכו בחשאי רבה ובמעטה של סודיות - עד כי אפילו שר ההגנה והרמטכ"ל מודרו מהן. במקביל הופעלה תוכנית הונאה שנועדה לשכנע את העולם שהכוחות רוכזו בדרום עיראק, ליד הגבול עם כוויית, במסגרת אימונים נרחבים לקראת מבצעים נגד ישראל. באותה העת גברה מאוד המתחיות בין שתי המדינות בעקבות אימונים שהשמיעה ישראל כלפי עיראק בשל המשך מאמציה לפתח טילים ארוכי טווח ונשק להשמדה המונית.¹

כיבוש כוויית היה שאיפה מסורתית של שליטי בגדאד. לפי השקפתם, מדובר היה בחבל ארץ שהוא חלק בלתי נפרד מעיראק.² המהלך הזה נועד להשיג שני אינטרסים עיראקיים חשובים: הרחבתה של רצועת החוף העיראקית במפרץ כן שתכלול גם את נמלי כוויית והשגת שליטה על מאגרי הנפט הגדולים של כוויית. באמצעות הנפט הכווייתי תיכנן סדאם חוסיין לפתור את בעיותיה הכלכליות הקשות של עיראק שנבעו מהמלחמה הממושכת נגד איראן.

התכנון וההכנות למבצע

אחת הבעיות המרכזיות שעמדו בפני המתכננים העיראקים הייתה כיצד להעביר את כוחות משמר הרפובליקה - ובעיקר את הדיוויזיות המשוריינות והממוכנות - מאזור בגדאד לדרום עיראק לקראת המבצע, בלי שייחשפו למודיעין האמריקני. לשם כך הפעילו העיראקים ערב המבצע תוכנית הונאה - כפי שעשו במבצעים האחרונים במלחמה נגד איראן. בתחילת יוני 1990 הם הודיעו על כוונתם לערוך אימונים נרחבים של כוחותיהם בדרום המדינה, בסמוך לגבול עם כוויית, במסגרת הכנות למבצעים נגד ישראל. שם הקוד שנתנו העיראקים לתרגילים האלה היה אירוני למדי: "שיתוף הפעולה הערבי". סיפור הכיסוי נועד לא רק כדי להרדים את שירותי הביון הזרים שעקבו אחר תנועת הכוחות הגדולה בדרום עיראק, אלא גם היה הגרסה הרשמית שנמסרה למפקדים ולחיילים בצבא עיראק.³

העיראקים ניצלו את העובדה שוועידת הליגה הערבית התכנסה באותה העת בבגדאד והחלו להניע את כוחותיהם לדרום המדינה בעוד המנהיגים של מדינות ערב מתארחים אצלם. סדאם חוסיין הניח שארה"ב ומדינות נוספות לא יחשדו שעיראק תתקוף מדינה ערבית שכנה דווקא במועד כזה.

אחת הבעיות המרכזיות שעמדו בפני המתכננים העיראקים הייתה כיצד להעביר את כוחות משמר הרפובליקה מאזור בגדאד לדרום עיראק לקראת המבצע, בלי שייחשפו למודיעין האמריקני

משוריינות, אחת ממוכנת, אחת של הכוחות המיוחדים, וארבע דיוויזיות חי"ר. בסך הכול נערכו בדרום עיראק כ־27 חטיבות, מהן חמש משוריינות, ארבע ממוכנות, שלוש של הכוחות המיוחדים, שלוש קומנדו וכ־12 חי"ר. הכוח הזה מנה בסך הכול כ־140 אלף איש וכ־2,000 טנקים ונגמ"שים. כמו כן הוא כלל כלי ארטילריה רבים (חלקם מתנייעים) וסיוע לוגיסטי רב. כמה מהיחידות העיראקיות נעו מרחק של כ־700 ק"מ כדי להגיע מבסיסיהן לשטחי ההיערכות.⁴ בסיסי חיל האוויר בדרום תוגברו לקראת המבצע באמצעים ובכוחות שהועברו אליהם מבסיסים אחרים. במהלך יולי ערכו מטוסי מיג 25 כמה גיחות סיור וצילום מעל שטח כוויית כדי לעדכן את נתוני המודיעין לקראת השלמתו של תכנון המבצע.

כדי להשיג שליטה אווירית בשמי המדינה.
 6. כוחות חיל הים ישתלטו על האי פילכה, על הנמלים אל-
 אחמדי ועבדאללה ועל בסיס חיל הים הכווייתי באל-קליעה
 וישמידו את כלי השיט ואת אמצעי הלחימה שלו.
 כאמור, כוחות משמר הרפובליקה, שעליהם הוטלה המשימה
 להשתלט על כוויית, היו כוחות העילית של צבא עיראק, המצוידים
 והמאומנים ביותר, בעלי ניסיון רב במבצעים התקפיים מוצלחים
 במלחמה נגד איראן שהפגינו יכולת גבוהה בביצוע משימות קשות
 ביותר.

מהלך המבצע - "יום הקריאה האדירה", 4-2 באוגוסט 1990

ב-2 באוגוסט לפנות בוקר (0400) יצאו כוחות משמר הרפובליקה
 להתקפה, השתלטו במהירות על מוצבי הגבול וחדרו לכוויית
 בהתאם לתכנון. הדיוויזיה המשוריינת חמורבי (חטיבות השריון
 8 ו-17 והחטיבה הממוכנת 15), שהובילה את המהלך בציר
 העיקרי, תוגברה בחטיבת כוחות מיוחדים 16 ובחטיבת חי"ר 19
 מדיוויזיית נבוכדנצר ונעה בציר מצפואן דרומה. במקביל המריאו
 כ-100 מסוקים של חיל האוויר והנחיתו בסביבות השעה 0500 את
 חטיבת הכוחות המיוחדים 3 של משמר הרפובליקה בקרבת רכס
 אל-מטלאע, השולט על הציר העיקרי לבירה ולדרום המדינה. אל
 חטיבה 3 חברו בהמשך כוחות היבשה.⁶

כוחות הדיוויזיה התקדמו במהירות על פי התוכנית והתגברו על
 התנגדות ספוראדית של יחידות קטנות מצבא כוויית שבהן נתקלו
 בדרך (בעיקר באזור אל-מטלאע). במקביל הונחתו ממסוקים
 כוחות מיוחדים בעיר כוויית כדי לנתק את הצירים לערב הסעודית
 ועל ידי כך למנוע את בריחתה של משפחת המלוכה. מטוסי קרב
 כווייתיים שהוזנקו לעברם הצליחו להפיל כמה מסוקים.⁷
 בסביבות השעה 0600 הגיע בדרך היבשה כוח החלוץ של חטיבת
 הכוחות המיוחדים 16 לעיר כוויית והחל להשתלט על יעדים
 חיוניים שונים בה, ובכלל זה הפרלמנט, משרדי הממשלה וארמון
 השליט - לאחר קרב קצר עם כוח המשמר. השליט, שיח' ג'אבר
 אל-אחמד א-צבאח, ובני משפחתו הצליחו לחמוק מארמונם עוד
 קודם לכן וברחו לערב הסעודית, שם מצאו מקלט מדיני עד שובם
 לאחר סיום מבצע "סופה במדבר". לעומת זאת אחיו של השליט
 נהרג בקרב על הארמון.

הכוחות המיוחדים השתלטו גם על תחנת השידור הכווייטית,
 וממנה שידרו העיראקים את ההודעה על כך שבכוויית אירעה
 הפיכה. בשעות שלאחר מכן באותו היום הגיעו כוחות נוספים לעיר
 (מדיוויזיות חמורבי ונבוכדנצר) וסייעו בהשלמת ההשתלטות עליה
 ועל סביבותיה, ובכלל זה על נמל התעופה הבין-לאומי. דיוויזיית
 בגדאד נעה בעקבות שתי הדיוויזיות האחרות עד העיר כוויית
 ולאחר מכן נעה דרומה לעבר אל-ופרה.

באותה העת התקדמה דיוויזיית החי"ר אל-פאו בציר החוף מאום
 קצר דרומה, באגף המזרחי, והשתלטה בסיוע כוח מונחת מהים על
 הגשר המחבר את היבשה עם האי בוביאן. באי היא תפסה שבויים

על פי התמונה שהייתה בידי המודיעין העיראקי כלל צבא כוויית
 ערב הפלישה שש חטיבות: חטיבה ממוכנת 6 שהייתה ערוכה מצפון
 לרכס אל-מטלאע, חטיבת קומנדו 80 שהייתה ערוכה בקרבת
 הרכס, חטיבת שריון 35 - כ-40 ק"מ מדרום לאל-מטלאע על ציר
 סאלמי, החטיבה המלכותית שהייתה מוצבת בעיר הבירה כוויית-
 סיטי, חטיבת שריון 15 באל-אחמדי, על ציר החוף לסעודיה,
 וחטיבת מג"ב שהייתה פרוסה לאורך כל הגבולות.
 תוכנית המבצע התבססה על מהלכים מהירים ומפתיעים מכל
 הכיוונים - ביבשה, מהאוויר ומהים - כדי להשתלט במהירות על
 עיר הבירה ולהפיל את השלטון. ההכנות למבצע התנהלו בסודיות
 רבה, ואפילו מפקדי הדיוויזיות של משמר הרפובליקה שהשתתפו
 בו נחשפו אליו רק ימים ספורים לפני תחילתו. את הפקודה
**לפלוש לכוויית הם קיבלו בשעה שכוחותיהם כבר נמצאו בדרום
 המדינה כדי למנוע חשיפה מוקדמת של המבצע, דבר שהיה עשוי**

**תוכנית המבצע התבססה על מהלכים
 מהירים ומפתיעים מכל הכיוונים -
 ביבשה, מהאוויר ומהים - כדי
 להשתלט במהירות על עיר הבירה
 ולהפיל את השלטון הכווייתי**

להכשילו⁵ גם בכירים אחרים בצבא, ובהם מפקדי הארועות, הוכנסו
 לתמונה סמוך לתחילת המבצע.

התוכנית כללה כמה מאמצים במקביל:

1. מאמץ עיקרי בציר הראשי מצפואן דרומה בהשתתפות שלוש
 דיוויזיות. לקראת הפלישה בציר המרכזי תוכננה פעולת
 הכנה: הנחתת חטיבה של הכוחות המיוחדים על רכס אל-
 מטלאע, השולט על הצירים בדרך לבירה ולדרום המדינה,
 כדי להשתלט עליו. בתוכנית נקבע שדיוויזיה משוריינת תנוע
 בראש הכוח הפולש ותכבוש בשלב הראשון את אל-ג'ה'ראא'
 ואת מחנות הצבא שבקרבתה ובשלב השני תשתלט על העיר
 כוויית (כאט'מה בפי העיראקים), על מרכזי השלטון ועל נמל
 התעופה הבינלאומי בסיוע כוחות מיוחדים שיונחתו מהאוויר.
 אחרי הדיוויזיה המשוריינת - כך על פי התוכנית - ינועו שתי
 דיוויזיות חי"ר וישתלטו על החוף הכווייתי באזור הבירה.
2. מאמץ משני בציר החוף - אום קצר-ראס א-צביה - שבו תפעל
 דיוויזיית חי"ר שתשתלט גם על האי בוביאן.
3. מאמץ נוסף באמצעות דיוויזיה ממוכנת ממערב לציר העיקרי
 כדי להשתלט על חלקה הצפון-מערבי של המדינה.
4. מאמץ משני נוסף במערב כוויית באמצעות דיוויזיה משוריינת
 לעבר אל-ג'ה'ראא' ובסיס חיל האוויר עלי א-סאלם שממערב
 לה ומשם לעבר נמל אל-אחמדי (א-נדאא', בפי העיראקים)
 כדי לנתק את ציר החוף מכוויית דרומה. כוח נוסף - כך נקבע
 - ינוע במקביל לעבר אל-מנאקיש ומשם לנמל עבדאללה.
5. חיל האוויר העיראקי ינטרל את בסיסי חיל האוויר של כוויית

המהלכים העיראקיים לכיבוש כוויית, אוגוסט 1990

רבים.⁸ כן השתלטה הדיוויזיה על כל אזור החוף הכווייתי שמצפון לבירה. כוח מחטיבת חי"ר ימי 440 השתלט על האי פילכה במבצע החפה מהים על אף כישלון קודם להנחית בו כוחות מיוחדים ממסוקים. כוח אחר שלה השתלט על בסיס חיל הים הכווייתי באל-קליעה ועל כלי השיט שנמצאו בו (כמה סטי"לים וספינות עזר).

ממערב למאמץ העיקרי פעלה הדיוויזיה הממוכנת תוכלנא. היא חדרה לחלקה הצפון-מערבי של כוויית, נעה לעבר בסיס חיל האוויר עלי א-סאלם, ומשם המשיכה לחלקה הדרומי של המדינה. מהלך קרקעי חשוב נוסף עשתה הדיוויזיה המשורינית אל-מדינה שחדרה לכוויית ממערב ונעה לעבר בסיס חיל האוויר עלי א-סאלם. הדיוויזיה נעה בשטח מדברי שהקשה על תנועת כוחותיה, גרם לטעויות ניווט ולניתוק הקשר עם חטיבותיה מדי פעם. הדבר גרם להאטת התקדמותה שלא על פי התוכנית. לקראת צהרי היום הגיעה החטיבה הממוכנת שלה לכביש המוביל לסאלמי ולערב הסעודית וניתקה אותו. בצהרי היום הגיעו הכוחות לעיר אל-ג'הרא' ואל מחנות הצבא הכווייתי שבסביבתה, שם נתקלו בכוחות כווייתיים ניכרים (חטיבות 35 ו-6). התפתח קרב בין הצדדים שבו נפגעו לצבא כוויית כלי רק"ם רבים. לאחר הקרב המשיכו הכוחות העיראקיים בליל 2-3 באוגוסט להתקדם לנמל אל-אחמדי וכיתרו אותו (בליל 3-4 באוגוסט). כוח מהדיוויזיה הגיע גם לאל-קליעה, שם חבר לכוח של חיל הים

שהשתלט על הבסיס עוד קודם לכן. דיוויזיית עדנאן התקדמה בעקבותיה, ובהמשך נעה מאל-אחמדי דרומה לאורך החוף עד הגבול עם סעודיה.

בצהרי 4 באוגוסט השלימו הכוחות של דיוויזיות אל-מדינה, תוכלנא, בגדאד ועדנאן את ההשתלטות על חלקה הדרומי של כוויית ונערכו במרחק של ק"מ אחד מהגבול הסעודי, לאחר שניתקו את כל הצירים מכוויית אליה. ההתרחקות מהגבול הייתה בהוראת סדאם חוסיין שרצה להראות שאין לו כל כוונה לתקוף את סעודיה.⁹

מטוסי חיל האוויר של עיראק הפציצו את בסיסי חיל האוויר של

כוויית עלי א-סאלם ואחמד אל-ג'אבר וכן סייעו לכוחות היבשה להתגבר על התנגדות כוחות כווייתיים שבהם נתקלו במהלך התקדמותם. איחור בהמראת חלק מהמטוסים העיראקיים בשל תנאי מזג אוויר לא נוחים איפשר לחיל האוויר הכווייתי לפעול נגד הכוחות העיראקיים הפולשים ואף להסב להם אבדות.¹⁰ כצפוי, צבא כוויית לא היה אויב שקול לכוחות העיראקיים, שנוסף על גודלם גם הצליחו להשיג הפתעה מוחלטת. ניסיונה של חטיבת השריון הכווייתית להשתלט מחדש על ארמון השליט נידון לכישלון, וטייסי חיל האוויר הכווייתי נאלצו לברוח עם חלק ממטוסיהם לערב הסעודית ולבחרין. כך עשו גם כמה יחידות יבשה כווייתיות.

התגובה לכיבוש כוויית: התארגנות הקואליציה

ההשתלטות המהירה והמפתיעה של עיראק על כוויית עוררה תגובות מיידיות בעיראק, באזור ובעולם כולו. הליגה הערבית גינתה בחריפות את הפלישה ודרשה מעיראק להסיג את כוחותיה מכוויית מיד וללא כל תנאי. באופן דומה הגיבה גם מועצת הביטחון של האו"ם.

ארה"ב גינתה גם היא את הפלישה ודרשה מעיראק לסגת מיד וללא תנאים משטחה של כוויית ולהחזיר את השלטון החוקי בה על כנו. כיבוש כוויית הציב בעיה קשה בפני האמריקנים, שכן עלה החשש שעיראק תמשיך בתנופת כיבושה לעבר חלקה המזרחי של ערב הסעודית העשיר בשדות נפט - פיתוי לא קטן לסדאם ולחבר מרעיו. תגובת האמריקנים הייתה מיידית, ולאחר שקיבלו את אישורו של פאהד מלך סעודיה לשגר את כוחותיהם לסעודיה כדי להגן עליה מפני מהלך עיראקי אפשרי נגדה, החלו להוביל מהלך מדיני שנועד להקים קואליציה בין-לאומית של בעלות בריתם ושל מדינות ידידותיות אחרות שתפעל כדי לסלק את סדאם חוסיין מכוויית.

הנכונות לפעול נגד סדאם חוסיין הייתה כלל-עולמית, ועד מהרה הצליחה ארה"ב להקים קואליציה נרחבת (שכללה 38 מדינות - לא כולל ארה"ב). חברות הקואליציה שיגרו ברובן כוחות לאזור, ואילו האחרות השתתפו במימון המאמץ ותמכו בו מדינית. גם ישראל הודיעה (ב-6 באוגוסט) על נכונותה להשתתף במאמץ למנוע מעיראק לתקוף את ערב הסעודית.

האמריקנים החלו לבנות כוח באזור שירתיע את סדאם חוסיין מלפלוש לערב הסעודית ויגן על הנמלים ועל שדות התעופה הסעודיים העיקריים שבחוף המזרחי. אלה היו חיוניים להזרמת כוחות נוספים לאזור לקראת המערכה לשחרור כוויית. המשימה הוטלה על מפקדת פיקוד המרכז של צבא ארה"ב, שזירת הפעולה הייתה בתחום אחריותה.

כך החל מבצע נרחב של צבא ארה"ב ושל שאר צבאות הקואליציה לצבירת כוחות על אדמת ערב הסעודית ובאזור המפרץ.¹² ארה"ב גם החלה ליישם את החלטת האו"ם להטיל עיצומים כלכליים על עיראק באמצעות הטלת פיקוח הדוק על תנועת הספינות אליה וממנה במפרץ ובים האדום.

ב-29 בנובמבר קיבלה מועצת הביטחון החלטה שלפיה על עיראק להסיג את כוחותיה מכוויית עד 15 בינואר 1991. העיראקים התייחסו להחלטה הזאת בזלזול רב. סדאם חוסיין העריך שהמלחמה תימשך כמה חודשים וכי עיראק תוכל לעמוד בה ללא כל בעיה.

ההכנות בצבא עיראק לקראת עימות חדש - עם ישראל, או עם כוויית?

הניצחון במלחמה נגד איראן עורר את הציפייה בלב ההמונים הערבים שעתה תתפנה עיראק להוביל את האומה הערבית ל"שחרור פלסטין מידי הכיבוש הישראלי". אך למנהיגי עיראק

עיראק השיגה את הניצחון במערכה הזאת במהירות ובמחיר נמוך מאוד. על פי מקורות שונים היו לעיראקים במבצע הזה כ-300 הרוגים וכ-360 פצועים. לעומת זאת לכווייתים נגרמו אבדות כבדות: יותר מ-4,000 הרוגים ופצועים וכן שבויים רבים - אנשי צבא ואזרחים. גם לאחר תבוסת עיראק ושחרור כוויית נותר גורלם של רבים מהשבויים האלה בלתי ידוע.

כבר ביום הפלישה (2 באוגוסט) פירסמה עיראק הודעה רשמית שכוחותיה נכנסו לכוויית על פי בקשת שליטיה החדשים של המדינה לאחר שהפילו את השלטון הבוגדני ששלט בה וביקשו את סיועה של שכנתם מצפון. מועצת המהפכה העיראקית - כך נאמר בהודעה - החליטה להיענות לפנייה הזאת כדי לסייע לשלטון החדש לבסס את הביטחון בארצו. עיראק גם הודיעה שהיא תוציא את כוחותיה מהמדינה ברגע שהמצב יתייצב, ואם ממשלתה החדשה

כיבוש כוויית עמד בניגוד גמור להכרזתו של סדאם חוסיין עצמו שלפיה חל איסור מוחלט על שימוש בכוח לפתרון מחלוקות בין מדינות ערביות

של כוויית תבקש זאת ממנה.¹¹ ההודעה הדגישה את הסולידריות של ממשלת עיראק עם ממשלתה החדשה של כוויית.

למרות זאת החליטה הנהגת עיראק לאחר כמה ימים לספח את כוויית, וזו הוכרזה המחוז ה-19 של עיראק. למושל המחוז הזה מונה עלי חסן אל-מג'יד, בן דודו ונאמנו של סדאם חוסיין (שכיניו היה "עלי הכימי" בשל מעורבותו בהפעלת נשק כימי נגד הכורדים, למשל בחלב'ה). לצידו הוקם בכוויית מנגנון של השלטון העיראקי החדש שכלל מפקדות של גופי הביטחון השונים - כמו בכל מחוז אחר במדינה.

יש לציין שכבוש כוויית עמד בניגוד גמור להכרזתו של סדאם חוסיין עצמו (מ-8 בפברואר 1980) שלפיה חל איסור מוחלט על שימוש בכוח לפתרון מחלוקות בין מדינות ערביות.

ב-5 באוגוסט החלו יחידות של משמר הרפובליקה לסגת מכוויית ולהיערך באזור רומיילה שבדרום עיראק. את מקומן תפסו יחידות של הצבא הרגיל ושל הצבא העממי שהוקם מחדש. מאותו השלב החלה עיראק לנהל שלטון של כיבוש בכוויית שהתאפיין בפגיעה מתמשכת באוכלוסייה המקומית ובדיכוייה וכן בנקיטת צעדי ענישה קשים - בעיקר על רקע התארגנותה של מחתרת במדינה שפעלה נגד הכוחות העיראקיים ונגד גורמי השלטון החדש שהוקם בה. נוסף על כך החלה עיראק לבזוז את כל אוצרות המדינה. אוכלוסיית כוויית הצטמקה משמעותית בעקבות עזיבה המונית של התושבים הזרים שחיו בה.

אזרח כווייתי על רקע שדה נפט שהציתו העיראקים | בעזרת ההון הכווייתי העצום קיוו העיראקים לפתור את קשייה הכלכליים החמורים של ארצם שנוצרו בעקבות המלחמה הממושכת נגד איראן

מנהיגי ישראל מלפגוע בעיראק ובפלסטינים. הרשימה כללה את הכורים הגרעיניים, מפעלים צבאיים וכימיים, בסיסי חיל האוויר ושדות התעופה, בסיסי חיל הים ומטרות אחרות התומכות במאמץ המלחמתי.

בסוף 1989 החלו העיראקים להכין את האתרים לשיגור הטילים במערב עיראק. הם בנו שם הן משגרים ניידים והן משגרי דמה לצורכי הונאה. בפברואר 1990 גילה המודיעין האמריקני בנייה של חמישה ריכוזים של עמדות שיגור קבועות לטק"ק במערב עיראק, ובהם 28 משגרים מבצעיים שמהם ניתן לשגר טילי אל-חוסין ליעדים בישראל. במקביל נמשך המאמץ העיראקי לשפר את הטילים ולהתאים להם גם ראשי נפץ כימיים. באפריל 1990 אף נערך ניסוי של ראש נפץ כזה. במקביל נמשך תהליך ההצטיידות בטיילי אל-חוסין, ואף הוקמה חטיבת טילים חדשה (223) שהייתה אחראית להפעלת המשגרים הניידים מתוצרת עיראק והמשגרים הניידים שהוקמו במערב המדינה. החטיבה החדשה הצטרפה לחטיבת הטילים הוותיקה (224) שעברה הסבה מטילי סקאד לטיילי אל-חוסין.

במרס 1990 חלה - לדעת העיראקים - החמרה באיומים הישראליים כלפי עיראק, מה שהביא לתגובתו הנועמת של סדאם

היו רעיונות אחרים, והם דווקא העדיפו לשפר את מצב ארצם על חשבונה של שכנתם הדרומית, כוויית. עיראק חשקה בכוויית משתי סיבות: הנמלים שלה והנפט שלה. נמלי כוויית היו חשובים לעיראק שכן הם איפשרו לה לייצא נפט בלי להזדקק לשכנותיה טורקיה וערב הסעודית.

אשר לנפט - העיראקים לטשו עיניים הן לעבר בארות הנפט של כוויית והן לעבר העתודות הפיננסיות שהיא צברה הודות לנפט - כ-100 מיליארד דולר שהיו מושקעים במערב. בעזרת ההון העצום הזה קיוו העיראקים לפתור את קשייה הכלכליים החמורים של ארצם שנוצרו בעקבות המלחמה הממושכת נגד איראן.

במקביל להכנות לקראת הפלישה לכוויית חיזק צבא עיראק את יכולות הפעולה שלו נגד ישראל. אחת הסיבות לכך הייתה רצונו להסוות את תוכניותיו לכבוש את כוויית. סיבה נוספת הייתה רצונו לחזק את הלגיטימציה שלו בעולם הערבי.

זמן מה לאחר שהסתיימה המלחמה נגד איראן נפגש סדאם חוסיין עם מפקד משמר הרפובליקה, פריק איאד פתיח א-ראוי, ודן עימו במשימה חדשה לכוחותיו. השניים דנו בהתמודדות נגד ישראל ובחנו את יכולותיה של זו בהשוואה ליכולותיה של עיראק - במיוחד בתחום הנשק האסטרטגי, ובכלל זה הטק"ק. עם זאת ייתכן שהם דנו כבר אז על כוויית.

בעקבות השיחה החלו העוצבות של משמר הרפובליקה לערוך בתחילת 1989 תרגילים טקטיים לשיפור כשירותן, ובאפריל של אותה השנה החל צבא עיראק לשגר לירדן משלחות קצינים ומפקדים ברמות שבין חטיבה לגיס כדי שייסרו בגבול עם ישראל. הירדנים ערכו להם סיורים ברמת אום קיס ולאורך הגבול עם ישראל עד ים המלח כדי שיוכלו ללמוד על ההיערכות של צה"ל, על מערך הביצורים שלו ועל מיקום היישובים. לאחר שהמפקדים חזרו מהסיורים, הם החלו לתרגל את כוחותיהם בכיבושו של קו ההגנה הישראלי לאורך הירדן.

ביולי 1989 ערכו מטוסי מיראז' F-1 עיראקיים - שפעלו בירדן במסגרת טייסת משותפת שהוקמה עם הירדנים - סיורים לאורך הגבול בין ישראל לירדן. הטיסות האלה עוררו חשש בישראל שמדובר בהכנות לתקיפת הכור בדימונה, והן הופסקו בעקבות מחאה שהעבירה ישראל לירדן דרך ארה"ב.¹³

עוד לפני הפלישה לכוויית נערכו העיראקים לקראת האפשרות של תקיפה ישראלית על מטרות בשטחם הקשורות לפיתוחו ולייצורו של נשק לא קונוונציונלי. בעקבות האיומים של ישראל ועל סמך המידע המודיעיני שהתקבל אצלם בנושא קיבלו מפקדות חיל האוויר והטק"ק באוקטובר 1988 הוראה להתכונן לתקיפת תגובה נגד מטרות צבאיות ותעשייתיות בישראל.¹⁴ חיל האוויר העיראקי תיכנן לתקוף יעדים בישראל ונערך להתמודדות עם חיל האוויר הישראלי. ההכנות, שנעשו בחשאי רבה, כללו בחירת מטרות, הקצאת כוחות למשימות, תכנון צעדי הונאה, אימונים, תרגולים לבחינת סוגיות מבצעיות וטכניות שונות ופריסת טק"ק במערב עיראק. בהוראת סדאם חוסיין נבחרו הן מטרות שחיוניות למאמץ הצבאי של ישראל והן מטרות שהפגיעה בהן תרתיע את

(1 באפריל) ולתחילת ההכנות לתקיפת ישראל בטק"ק. מי שהוסיף שמן למדורה באותה העת היה מנהיג אש"ף, יאסר ערפאת, שאמר לסדאם כי הקבינט הישראלי כבר החליט לתקוף את עיראק. בעקבות המידע הזה ומידע ממקורות אחרים שהגיע לעיראקים על מועדי תקיפה קרובים תוגברו אמצעי ההגנה האווירית על אתרי הטילים ועל יעדים אחרים, וחטיבת הטק"ק 224 הועברה לאתרי השיגור במערב עיראק כדי להגיב מיד בשיגור טילים לעבר "הישות הציונית", אם זו תתקוף את עיראק.

עד תחילת אוגוסט 1990 הושלמו ההכנות להפעלה מבצעית של חטיבות הטק"ק נגד ישראל, ובכלל זה הכשרת הצוותים להפעלת ראשי הנפץ הכימיים למקרה הצורך. העיראקים, שחששו מהפעלת

בעקבות שתי המלחמות בהן השתתפה הידרדרה עיראק ממעמד של מעצמה אזורית למעמד של מדינה כושלת

נשק לא קונוונציונלי נגדם, התכוונו להפעיל את ראשי הנפץ הכימיים בתגובה לתקיפות לא קונוונציונליות כאלה.

סיכום

בבוקר 2 באוגוסט הופתע העולם מהפלישה של צבא עיראק לכוויית. בכך החל עידן חדש בתולדות עיראק שהיו לו שני שיאים: מלחמת המפרץ הראשונה, שבה שוחררה כוויית מהכיבוש העיראקי, ומלחמת המפרץ השנייה ב-2003, שבה נכבשה עיראק, והופל שלטונו של סדאם חוסיין. בעקבות שתי המלחמות האלה הידרדרה עיראק ממעמד של מעצמה אזורית למעמד של מדינה כושלת. הדבר בולט במיוחד לאחר שהסתיים הכיבוש האמריקני, והכוחות האמריקניים עזבו את המדינה: היא מפוצלת למעשה לשלוש מדינות - שיעית, סונית וכורדית - וסובלת מטרור בין-עדתי אכזרי שאינו מאפשר את שיקומה.

הערות

1. סדאם חוסיין הגיב על איומי ישראל בנאום שנשא ב-1 באפריל 1990 ובו הכריז שאם ישראל תתקוף מתקנים בעיראק הקשורים למיזמים אלה, תגיב עיראק בחריפות ותשרוף את מחציתה.
2. שליט עיראק עבד אל-כרים קאסם אף הכין תוכנית לכיבוש כוויית ב-1961, ערב יציאת הבריטים משם וההכרזה על עצמאותה - שבה לא הכירו העיראקים.
3. Kenneth Michael Pollack, **Threatening Storm: The Case for Invading Iraq**, Random House, 2002, p. 32, עלי עבד אל-לטיף ח'ליפה (עורך), **ההתנגדות הכווייתית על פי מסמכים עיראקיים**, הוצאת מרכז המחקרים והלימודים הכוויית, כוויית, 1993, עמ' 16-17. עוד קודם לכן ערכו עוצבות משמר הרפובליקה את תרגיליהן בדרום עיראק. כך, למשל, עשתה חטיבת השריון של משמר הרפובליקה תרגיל ראשון בדרום עיראק ב-5 ביולי 1989 -

כביכול כדי להתכונן למלחמה נגד ישראל. רעד מגיד אל-חמדאני, **לפני שהיסטוריה תחלוף על פנינו**, הוצאת דאר אל-ערבייה ללעלום, בירות, 2007, עמ' 189-190 ועמ' 195. המודיעין האמריקני איתר תנועה של כוחות עיראקיים לגבול עם כוויית כבר באביב 1990. Barry Rubin, Amatzia Baram, **Iraq's Road to War**, St. Martin's Press, 1993, New York, p. II של ראש הסי-אי-אי דאז, רוברט גייטס, כפי שצוטט ב**הארץ** ב-10 במאי 1992

4. Department of Defense, **Final Report to Congress - Conduct of The Persian Gulf War**, April 1992, p. 8. לפי דיווח אחר, הכוח שהשתתף בפלישה מנה כ-55 אלף איש בלבד. **ח'ליפה**, עמ' 20

5. על פי מסמכים עיראקיים שנתפסו שלל בכוויית: "ניתוח המערכה של הדיוויזיה המשויינת חמורבי ושל החטיבה הממוכנת 14 (מהדיוויזיה אל-מדינה), **ח'ליפה**, פרק ב'; ופיק א-סאמראאי, **מנפץ השערים המזרחיים**, הוצאת דאר אל-קבס, כוויית, 1997, עמ' 225. **אל-חמדאני**, עמ' 195; ותיאור הפלישה העיראקית לכוויית על פי קצין עיראקי בכיר שלא הזדהה, עיתון האופוזיציה השיעית **ליוואא' א-צדר**, 15 ו-22 בפברואר 1992

6. מדברי מפקד החטיבה, עקיד מוחמד סלים חדיד אל-להיבי, בעת הענקת עיטורים ב-1 בינואר 2000. **אל-קאדסיה**, 2.1.2000. מסמך מבצע דיוויזיית חמורבי, **ח'ליפה**, עמ' 39. לחטיבה היו כ-60 הרוגים כתוצאה מתקלות בעת נחיתת חלק מהמסוקים. Kevin M. Wood, **The Mother of All Battles**, Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, USA, 2008, p. 81

7. **א-סאמראאי**, עמ' 226, לדברי א-סאמראאי, הופלו 26 מסוקים. על פי מטרות כווייתיים, הפיל חיל האוויר הכווייתי 39 כלי טיס עיראקיים, מהם שבעה מטוסי קרב ו-32 מסוקים. שמונה מהם הופלו בלחימה על האי פילכה. כמה מסוקים עיראקיים נפלו עקב התנגשות בקווי מתח גבוה בכוויית. **ח'ליפה**, עמ' 30-31. על פי מסמכים עיראקיים שנתפסו הכוחות האמריקניים לאחר מלחמת "אם המערכות" נפלו יותר מ-40 מסוקים במבצע המוטס. כמה מהם הופלו באש מטוסים כווייתיים, כמה התנגשו ביניהם ובקווי חשמל בעת ניסיונות לחמוק מסוללות טק"א הוק כווייתיות, וכמה נפגעו בעת הנחיתה על הקרקע. העיראקים ייחסו את האבדות הרבות שספגו מסוקיהם - בין היתר - למשך הזמן הקצר שעמד לרשות אוויריית הצבא כדי להכין את המבצע (אוויריית הצבא הייתה גוף נפרד מחיל האוויר שהפעיל את המסוקים ואת המטוסים הקלים). סיבות נוספות שהם ציינו: בעיות בארגון מטס כה נרחב בלילה וכן אי-השמדתן בעוד מועד של סוללות ההוק הכווייתיות - בניגוד לתוכנית המקורית. p. 81, **Woods**

8. כוחות עיראקיים הונחתו באי הזה בהסכמת כוויית במהלך המלחמה נגד איראן במסגרת המבצע לשחרור חצי האי פאו (באפריל 1988) ואף התאמנו בו לקראת ביצוע המשימה הזאת. כך עולה מדברי סדאם חוסיין בכנס עם מפקדים ביום השנה לשחרור פאו. סדאם אף ביקש להבהיר באותה הפגישה שמבצע הנחיתה באי אז היה שונה מזה שנתערך ב-2 באוגוסט 1990. סוכנות הידיעות העיראקית, 21.4.93, INA FBIS-NES-93-075, **Foreign Broadcast and Information Service** - זהו שירות המידע הגלוי של המודיעין האמריקני.)

9. עבד אל-ג'באר מחסן ועבד אל-אמיר מעלה, **המערכה הגדולה ומנהיגיה, הרקע והעובדות**, דאר אל-חריה לטבאעה, בגדאד, 1998, עמ' 253.

10. על הרקע הזה הועלו האשמות נגד מפקד חיל האוויר, מואחם צעב, שחיל האוויר לא מילא את חלקו במבצע כפי שהיה צריך. p. 78-80, **Woods**

11. סדאם הכריז בהודמנות אחרת (12 אוגוסט) שישכים לצאת מכוויית רק בתנאי שישאל תצא מהשטחים הפלסטיניים שכבשה וכן מסוריה (רמת הגולן) ומלבנון, ושסוריה תוציא את כוחותיה מלבנון. **אל-חמדאני**, עמ' 223, FBIS-NES-90-156-13.8, pp. 48-49

12. שם הקוד של המבצע היה "מגן המדבר" (Desert Shield), והשתתפו בו כ-500 אוניות וכ-9,000 מטוסים שהעבירו לידה כ-1,800 מטוסים, 12,400 כלי רק"ם, 114 אלף כלי רכב, 38 אלף מכולות, 1.8 מיליון טון ציוד, 350 אלף טון תחמושת ויותר מ-350 אלף איש.

13. **אל-חמדאני**, עמ' 184-191, Michael Eisenstadt, **The Sword of the Arabs**, 1990, para. 31, http://members.tripod.com/alabasters_archive/sword_of_the_arabs.html

14. המידע הזה מבוסס - בין השאר - על ספרו של מפקד הטק"ק דאז, פריק חואם עבד א-רזאק אל-איובי, **43 טילים על הישות הציונית**, 1997, שהתפרסם בהמשכים בעיתון הירדני **אל-ערב אל-יום** בין 25.10.98 ל-12.11.98

